

ben. A maradványok azt mutatták, hogy a „tyúkom-búkom“ mese törvénye szerint rendre megették egymást.

1918 novemberében, az első világháború utolsó napjaiban, Trientben olasz hadifogságba kerültem. Vagy 30 000-en zsúfolódtunk össze a városban a felbomlott osztrák-magyar hadsereg emberanyagából. Motorkerékpáros olasz egységek éjjel elénkbe kerültek s „Evviva il pace“ rikoltozások között reggel megindítottak a csizmán lefelé, amíg Szicília déli partján, a Scicca város közelében levő tisztí táborba be nem telepítettek.

A Fonte d'Amore-i tisztí fogolytábornak tartalékos kapitány, civilben középiskolai tanár volt a parancsnoka. Capitano domaninak hívtuk, mert ha kihallgatáson valamit kértünk, mindent „holnapra“ ígért. Szerinte a „camera due“ (kettes számú barakk) volt a tábor tűzfészke; ott lakott a magyar tiszték fiatalabb része. Pedig jókedvűek, de nagyon jámborak voltunk. Igazolja az otthonias interiőr felvétel, melyen „Lesbeteg“ békésen szundikál mellette az ágyon. Lesbeteg a „camera duo“ egérpásztora volt s az én szerzeményem.

A táborban szervezett és színvonalas kutúréletet éltünk. Minden mezőgazdasági tárgyú tanfolyamot szorgalmasan látogattam, a könyvtár minden ilyen vonatkozású könyvén, még a németnyelvűeken is, átrágtam magam és jegyeztem mindent, aminek azt gondoltam, hasznát vehetem.

Huszonkét éves voltam, mikor 1920 májusában hazakerültem azzal a tervvel, hogy beiratkozom a kolozsvári Mezőgazdasági Akadémiára.
(Folytatása következik)

Zsakó Erzsébet

AZ UNITARIUS NÓMOZGALOM KIALAKULÁSA ÉS A NŐI ESZMÉNY FEJLŐDÉSE

Ha az unitárius nőmozgalom eredetét kutatjuk, a gyökereket a Dávid Ferenc Egyletben (a továbbiakban D.F.E.) találjuk meg. Az 1885-ben jóváhagyott alapszabály 3.§-a szerint: „Az Egylet áll az alapító, rendes, pártoló és tiszteletbeli tagokból... Bármely tagságra felvétetnek nők is“, továbbá a 8.§-ban: „Az egyik alelnök mindig a nőtagok közül választandó“. Ezzel első ízben léptek fel a nők, hivatalosan, egyenlő félként az egyházi életbe, kilépve a családi körből a közélet terére.

A nőknek addig is megvolt a maga önálló és meghatározó fontosságú szerepe a családban, mint hitves és mint anya. Vérmérséklete, rátermettsége szerint legtöbbször egyenlő társa volt férjének, támasza és erőforrása a családnak, gazdaságot vezetett, dolgozott, küzdött vállatva a férfival a család megélhetéséért, amint társadalmi helyzete szerint tennie kellett. De ritkán került sor arra, hogy a közéletben szerepet kapjon.

A D.F.E.-be belépve, elég hamar oldódott az elzártság. Így már az 1887—1888-as felolvasó üléseken a tíz előadó között két nő is szerepelt: özv. Vass Miklósné, aki „Egy nő a nőkhöz“ és Fanghné Gyújtó Izabella „Az anya“ címen tartott előadást.¹ Az 1889. évi közgyűlésen az Egylet

választmányába hat férfit és hat nőt választottak be. A nőknek az egyleti s ezen keresztül az egyházi munkába való bevonása terén nagy munkát fejtett ki Boros György, a D.F.E. titkára. Ha végiglapozzuk az Unitárius Közlöny (a továbbiakban U.K.) — a D. F. E. havi lapja — évfolyamait, nyomon követhetjük céltudatos, kitartó munkásságát a nők szerepének megerősítésére, alkotó energiájuk felhasználására.

1894-ben a D. F. E. közgyűlésén a titkári jelentés, tíz év munkájáról számolva be, és a nők szerepét méltatva, megállapítja, hogy az Egylet bölcsőjénél a férfiak álltak, de nevelésében részt vettek a nők is. Az Egyletnek akkor 128 nőtagja volt. A nő területe mindig csak a család volt, esetleg valamelyes jótékonyági szerephez juthatott; most már kiléptek e határok közül, főleg Kolozsváron, de már vidéken is kezdettek dolgozni. „Mi férfiak, állapította meg Boros György, át kellett lássuk, hogy a vallást és erkölcsöt az életbe a maga teljes közvetlenségében csak a nő tudja bevinni“.²

Az U.K. 1897 1-es számában megindult a Nők Világa c. rovat (a továbbiakban N.V.), melyben „a háztartás, gyermeknevelés, divat és társadalmi kérdésekről közölt tudósításokat“.³

A N.V. nők által írt, nőkhöz szóló rovatként komoly részt vállalt a valláserkölcsei élet alakításában, ismereteket közölt, helyet adott a nők irodalmi próbálkozásainak s nem utolsósorban vitafórumot teremtett, ahol kifejthették véleményüket a nőknek a társadalomban elfoglalt helyéről, életeszményeiről, a jövőépítés módzatairól. Szót kapott itt a városi és vidéki nő, a családanya és az önálló élethivatást választó tanítónő, tanárnő, a lelkészek feleségei és leányai, mindazok, akik szívügyüknek érezték az egyházi s azon belül az egyleti élet kérdéseit.

A rovatban megjelent írások ablakot nyitottak a polgári fejlődésben előttünk járó angol és amerikai unitárius nők életére. Már 1892-ben híreket kapunk az angol postai misszió munkájáról. Ebben az évben kapott meghívást az első unitárius leány, Buzogány Mária a londoni Channing House leányiskolába, öt évente követték az újabb kiküldött leányok, köztük több tanítónő, akik megismerkedtek az angol nőnevelés helyzetével, módszereivel és az ottani élettel. Szerzett tapasztalataikat igyekeztek leveleik s később visszaemlékező cikkeik által az itthoniakkal is közölni. Az évek folyamán megismerkedtek a Sharpe nővérek (Emily és Mathilde), Miss Taggart, Mrs. Saint John és mások nevével és munkásságával, majd a nemzetközi nőmozgalom vezéregyéniségeiről is olvashattak, mint pl. Florence Nightingaleről, Carpenter Máriáról stb.

A rovat ugyanakkor beszámolt nőmozgalmunk eseményeiről, hírt adott a medeséri Unitárius Nőegylet megalakulásáról (1896. november 15-én alakult, ez az első nőegylet), mely hetenként két összejövettel tartott, ahol „szellemi munkálkodásuk mellett a háziipar minden ágát folytatjuk. Fonunk, varrunk, kötünk stb., csendben hallgatva a felolvasót vagy szavalót“.⁴ Beszámolt egyes kezdeményezésekről, „Ibolyka levele“ révén javasolta, hogy a nyári munkatorlódások idején hozzanak létre „nyári menházat“, ahol a mezőn dolgozó anyák felügyelet alatt hagyhatnák gyermekeiket, ételmezésükről sorban gondoskodhatnának az anyák.⁵ Az „Ibolyka“ álnév alatt Raffaj Irma, Raffaj Domokos esperes leánya rejtőzött, később már saját neve alatt közölte írásait.

1897-ben a D.F.E. közgyűlésén bemutatott titkári jelentés már 32 tagú női énekkarról számolt be, valamint arról, hogy „nőink nem csak a központban, hanem vidéki fiókegyletekben is kezdenek buzgólkodni“.⁶

Az 1899-ben, tartott közgyűlés kimondta, hogy az Egylet és fiókegyletei választmányi tagjainak fele nő kell legyen, hasonlóképpen az egyik alelnök is a nők közül választandó.

Az 1902-es év nagy lépést jelentett az unitárius nőmozgalomban. Akkor vált független, melléktette a „Nők Világa“, mely általában kéthavonta jelent meg, hol 8, hol 16 oldal terjedelemben. Ez a lap 7 esztendőig tudta magát fenntartani, majd 1909-ben újra visszakerült az Unitárius Közlönybe, mint rovat. A megindítását és fenntartását a nők áldozatkészsége tette lehetővé.

A N.V. szerkesztői munkáját Fanghné Gyújtó Izabella, a Budapesten élő Perczelné Kozma Flóra író — az unitarizmus apostola — és Raffaj Irma végezték. Cikkekkel, hírekkel, költeményekkel nagyon, sokan szerepeltek a lapban. Ez az időszak az elméleti alapok lerakásának ideje, viták folynak, vélemények ütköznek, megfogalmazódnak a feladatok is, de konkrét egyleti szervezés még nem folyik. 1905-ben a N.V. beszámol arról, hogy Perczelné már megkezdte a missziói levelezést.⁷ Ez azonban egyéni akció volt, amelyről később nem kapunk újabb híreket. Viták folytak a városi és vidéki nők között, elsősorban a cseléd-kérdésben, felvetődtek a háziipar fejlesztésének kérdései; a vallásoktatás mikéntje épp úgy vitatéma, mint a nőnevelés és maga a nő helyzete a családban és a társadalomban.

1910-ben az egyház és a D.F.E. nagyszabású ünnepséget rendezett egyházalapítónk, Dávid Ferenc születésének 400-ik évfordulója megünneplésére, melyen sok angol és amerikai hittestvérünk részt vett, köztük több nő is. Ekkor jött létre a magyar és külföldi jótékony vallásos nők egyesülete, melyet a D.F.E. szervezett meg. Célja: testvéri egyesülés a külföldi nőekkel, egyrészt egyházi és nemzeti vonatkozású felvilágosítás, másrészt kivándorolt unitáriusok erkölcsi segítsége végett.⁸

Az 1910. évi ünnepi közgyűlésen Kilyéni Erzsébet titkár jelentésében olvashatjuk: „Egyletünk egy nagyon szép, úttörő munkája volt az is, hogy működési körébe a nőket is bevonta, megmutatva nekik, hogy milyen szép és nemes, másokat s ezzel természetesen önmagát is boldogító munkát végezhet a nő, ha néha kilépve családjá meghitt köréből, odaadó szeretettel fordul hitsorsosai felé, segíti a gyöngét, bátorítja a csüggedezőt, lelkesíti a kishitűt — visszapillantva 26 év munkájára.”⁹

A közgyűlés kimondta, hogy „a hazai és külföldi unitárius és más szabadelvű vallásos nők szövetségét megalakítja s a további intézkedések megtételével a D.F.E. titkárját megbizza.”¹⁰ A szövetség tagjai: az amerikai „Women Alliance“, az angol „British League of Unitarian and other Liberal Christian Women“, a szintén angol „Central Postal Mission and Unitarian Workers' Union, valamint a Dávid Ferenc Egylet. Ezt a pillanatot tekintti születésnapjának mind a ma működő IALRW (International Association of Liberal Religious Women = Szabadelvű Vallásos Nők Nemzetközi Szervezete), mind az Unitárius Nőszövetség, amely 1911-ben felhívja az unitárius nőket a csatlakozásra, és kéri minden városban és községben a nőszövetség megalakítását, valamint a helységekből elköltözött és főleg kivándorolt nők új lakcímének beküldését.¹¹

Hogyan látták a nőkérdést elődeink, milyen eszményképet alakítottak ki a nőről, és ez a kép hogyan alakult napjainkig?

Hogy milyen megítélésben volt részük a századévig unitárius nőknek, arra álljon itt két idézet. 1890-ben írja az U.K. „Egyházi és iskolai moz-

galmak Amerikában“ című cikkében: „Az asszonyok segély-egylete gyűléseket tartott s azokon az asszonytagok felolvastak. Az egyiknek tárgya az erdélyi unitarizmus volt. Mi is erősen hiszünk az asszonyi misszió erejében s szeretnénk, ha a mieink tartanának köri gyűlést, hogy a maguk dolgait megbeszéljék?“¹² Simó János sepsikőröspataki lelkész 1891-ben így ír: „... első észrevételem ez: Egyletünknek nagyon kevés nőtagja van [...]. Amely ügynek zászlóját a nők veszik kezökbe, annak győzni kell, mert az bizonyos igaz, hogy a nők sokkal jobban tudják lelkesíteni a férfiakat, mint a férfiak a nőket“¹³ A vidéki nők, papnék és tanítónék vegyenek példát a kolozsváriaktól, hisz az egyszerű asszonyok nem lépnek be az Egyletbe, amíg nem látják ott a papnékat.

Tehát már megjelenik az igény a nőknél a munkába való bevonására. Boros György így fogalmaz: „En az unitárius vallás jövőjét az unitárius nők kezében látom letéve“. Kifejti, hogy az egyházat a férfiak vezetik, de a vallás az anyák kezében van, hiszen ők nevelik a gyermekeket. Ők lehetnek a templombajárás misszionáriusai és ők védhetik, gondozhatják a szolgálatba ment lányokat.¹⁴

Ebben az időszakban a nőkérdés talán legteljesebb megfogalmazását Dr. Lengyel Dánielné előadásában találjuk meg¹⁵, aki szerint a nő a család lelke, mint háziasszony és nevelő. Emellett részt kell vennie a közművelődési életben, hogy ismereteit fejlessze, valamint a jótékonyági tevékenységben is. Itt alapelveként kell elfogadni, hogy az árvákat és özvegyeket segíteni kell, a munkaképeseknek pedig munkát kell szerezni. Lányok és bizonyos esetekben gyermektelen asszonyok vállaljanak munkát, ennek érdekében a lányokat keresetképesé kell tenni, a gyakorlati életben szükséges jogi és pénzügyi ismereteket is kell számukra biztosítani.

„A nő a XX. században,“ c. cikkében Boros György kifejti, hogy a mai nő műveltebb, fejlettebb, mint a régi korok asszonya, de még tovább kell lépni. A női lélek a maga szeretetével mindig javítani akarja környezetét, mégha sokszor palástolja is a hibákat, hiszi, hogy a rosszat jóvá lehet és kell tenni. A modern nő példaképeként említi Perczelné Kozma Flórákat.¹⁶

A századforduló legjelentősebb unitárius asszonya Perczel Ferencné Kozma Flóra volt, aki Budapesten élt, vallásos meggyőződése alapján lépett be egyházunkba, tanulmánykötetjeivel, cikkeivel az unitarizmus terjesztője, valóságos apostola lett. Az ő véleménye szerint a mai kor követelménye nem a régi, vakon hívő, tudománnyal, haladással nem törődő, alantás munkát végző nő, de nem is a nagyon emancipált férfias nő, aki eldobja a vallásosságot és a háziasságot, hogy csakis a tudománynak és férfias sportoknak éljen, hanem „ma már szigorúan megkívántatik a nőtől, hogy úgy szellemi téren, mint a háziasszonyi teendők közül egyformán állja meg a helyét, hogy szükség esetén itt is, ott is egyformán érvényesülhessen“. Munkájában szükséges az evangéliumi szellem. E középútnak legmegfelelőbb az unitárius vallás, a Dávid Ferenc Egylet és a „Nők Világa“ megfelelő kereteket biztosít tevékenységükhöz, szabad szellemükkel pedig felekezetiességek nélkül szolgálják a közjót. A nőegyletek hasznát nem az anyagiak, hanem az eszmék adják, s aki az ügynek használ, az egész emberiség és a jövő boldogulása érdekében dolgozik.¹⁷

Egy másik cikkében Perczelné Kozma Flóra az ellentétes beállítottságú nőkről beszél: „Nem bicikliző, egyetemre járó, szivarozó és csak

politikával foglalkozó századvégi nő“ érdeklí, hanem a hivatását komolyan vevő, igazán gondolkodó és mélyen érző, művelt lelkű, tanult, munkás és egyszerű keresztény asszony, kinek célja: családjában megteremteni az emelkedett keresztény szellemet. Ahhoz, hogy a nők valóban egyenrangúak legyenek a férfakkal, legelőbb az apró gyengeségektől kell szabadulniuk. Mert hogyan pályázhat bizalmi állásra a pletykaéhes? Hogyan pályázhat orvosi, gyógyszerészeti állásra, ha babonáság és divat rabja?(...) Több nyelven beszélni még nem jelent műveltséget, éppen úgy, ahogy a templombajárás és állandó imádkozás sem jelent igaz keresztényi lelkiületet. Majd ha komoly szellemi munka után, saját személyiségünk lesz, ha magunktól gondolkozunk és ítélünk és nézeteinket ki merjük mondani, ha megismerjük az alattunk levők nyomorát, fogunk rájönni a luxus, divatok, etiquette stb. józálással és keresztényi lelkiülettel ellenkező voltára.“ A túlságos jólét fásulttá és érzéketlenné tesz, a keresztény szív az egyszerű életet élők között van.“ Végső tanácsa: „tanuljunk, művelődjünk, lelkesedjünk, hogy lépést tartsunk a fejlődő korrallal, csak egy dologban térjünk vissza ősanányainkhoz: egyszerűbb életmódot, kevesebb külsőséget, több belső tartalmat!“ Ugyanakkor kéri a vidéki nőket, hogy ők is vessék fel sajátos kérdéseiket, „ne merüljenek el a házi bajokban, gondolkodjunk a közjóról is és erre neveljük gyermekeinket is“.

A korabeli nőképet egészíti ki Kovács Sándorné, aki megállapítja, hogy a régi francia mondás szerint minden dolgok és bajok mélyén „keresd a nőt!“ Sok tönkrement családnál tényleg a nő az ok, ha nem megértő feleség, hanem csak magát helyezi előtérbe. Sajnos, ilyenkor mindig a gyermek az áldozat. A nemesebb érzületű, vallásos nő csodákat tehet, otthont teremtve, sokszor elbukó férjét is felemelheti. A szeretet és a türelem legyen erős, az őszinteség jóindulattal párosuljon! Neveljen hű gyermekeket. Rámutat arra is, hogy ahhoz, hogy valaki egyháznak tegyen szolgálatot, nem fontos a magas képzettség, csak igaz valóságosság kell ahhoz.¹⁹

Árkossy Lajosné felolvasásában elmondja, hogy „A társadalom magasabbrendű követeléseinek teljesítésére mindkét nemnek egyenlő jogcíme van“. Megjelenik követelményként a jog mellett az erkölcsi kötelesség is.²⁰

Péterfyné Tary Irén a székelyudvarhelyi fiókegyletben tartott előadásában kifejti, hogy a nő elsősorban legyen háziasszony és anya. Falun dolgozzék a falusi nép szellemi felemeléséért, szervezzen ifjúsági köröket, dalárdákat, nőegyleteket, színjátszást és előadásokat, mert az elhagyott nép hamar kocsmázásra szokik. Tanítsuk a nőket otthont teremteni, neveljük lányainkat háziasságra és valóságosságra!²¹

A világháború vérzivatarában elhallgatnak a nőkérdés vitái; a háború utáni kisebbségi sorsban újrainduló U.K. továbbra is állandóan követi a Nőszövetség munkáját, mely nagyon sok vidéki egyházközségben fellendült, de elvi kérdésekkel nem foglalkozott. 1924-ben kerül sor arra az ünnepi ülésre, ahol Fangh Erzsébet titkár a Nőszövetség nevében üdvözli a 40 éves D.F. Egyletet. Rövid történeti visszpillantás után méltatja a Channing House-ban tanult nők úttörő szerepét nőmozgalmunkban, majd kifejti véleményét eszményképéről: „Mi nem emancipált hölgyekről álmodozunk! Mintaképünk nem a nőképviselek, ügyvédek, követségi attachék vagy nőminiszterek, habár ezek előtt is meghajolunk; hanem, mivel a boldogság a múlton épül és az emlékezeten, tekintetünk visszazáll Lórántffy Zsuzsánára, Károlyi Zsuzsánára, Bethlen Katára, kik

talán éppoly nehéz vagy még nehezebb viszonyok közt éltek, mint mi most e bérces hazában, s kik mégis halhatatlan nevet tudtak maguknak szerezni, mert megértették koruk kívánalmait: dolgoztak, elmélkedtek és imádkoztak s az áhítatnak egy csendes órája után letöröltek gyengéden a szenvedők könnyeit. Mi is ezt akarjuk tenni.²²

A női eszmény egyik érdekes megfogalmazása az „Anyák tízparancsolata” is: 1. Örvendjen, hogy anya, 2. Teremtsen édes otthont, 3. Legyen gyermeke eszményképe, 4. Dolgozzon naponta legalább 8 órát, 5. Legyen mértékletes, 6. Legyen vallásos, 7. Otthon érezze magát a legjobban, 8. Anyai szeretete legyen okos, 9. Semmi divat kedvéért ne fedje, hogy első helyen anya, 10. Legyen mindig türelmes.²³

1932-től, a gazdasági világválság hatására megint vitatéma lett a nőkérdés az U.K. hasábjain. Finályné Szentkirályi Ami elemezte a munka szerepét a nők életében. Szerinte a mai válságban értékmezőző munkára van szükség. A munka ne legyen oly teher, mely torzítja a személyiséget. Gyermekeinket neveljük munkára, ne kényeztessük el őket. Ugyanakkor a „senki gyermekeire is árásszunk egy kis szeretetet.”²⁴

Szent-Iványi Sándor egyik cikkében rámutat arra, hogy a nehézségekkel szembe kell szállni, kell tudni úszni ár ellenében is céljaink felé, de fel kell készülni a legrosszabbakra is. A nők felszabadulása versenyhelyzetet teremtett, melyben a női munkaerő olcsósága is szerepet játszik, Míg a férfi azért dolgozik, hogy családját eltartsa, a nő rendszerint csak önmagát tartja el. Véleménye szerint a kivételes képességű nőknek érvényesülniük kell, de az átlagos képességű nők szenteljék életüket családjuknak, melyhez szintén megfelelő műveltségi szint szükséges. A háztartás okos, gazdaságos vezetése, az egészséges táplálkozás és az értelmes nevelés is képzettséget kíván. Javasolja háztartási tanfolyamok szervezését, hogy a nő ne rabszolgája, hanem fejedelmője legyen otthonának.²⁵

Ürmösi Józsefné Balaskó Irma válaszol Szent-Iványi Sándornak, egyetért vele, de rámutat arra, hogy a féfiaknak is változniuk kell. Meg kell tanulniuk, hogy nekik sem szabad minden. Nem elég a nőket háztartási tanfolyamokra küldeni, az ifjakat úgy kell nevelni, hogy megértő élettársak lehessenek. Lányaikat neveljük kenyérkereső pályákra kedvük és tehetségük szerint, ha pedig megfelelő párta akadnak, a család keretében találják meg boldogulásukat. A dolgozó asszonyok egyszerűsítsék háztartásukat, hogy másra is maradjon idejük.²⁶

Kovács Dezsőné előadásában felméri a lányok helyzetét Európa különböző országaiban, megállapítva, hogy mindenütt nehéz a tanult nők elhelyezkedése. Nálunk, Erdélyben most van kialakulóban az intelligens házi alkalmazottak rendje... Minden állástalan tanult lány holt tőkét jelent. Az elhelyezkedés nehéz, azért ott kell megfogni a munkát, ahol lehet, mert csak kétféle munka létezik: becsületos munka vagy becstelen foglalkozás.²⁷

„Főzőkanál vagy írógép?” — teszi fel a drámai kérdést D.Z.; ki a szerencsésebb, boldogabb, a tegnapi vagy a mai nő? Régen elvonultan élt... Ma meg kell küzdenie kenyéréért, dolgozva és az előítéletekkel harcolva. A nő fő ereje a kitartás és a szívósság. Tanulnia kell, hogy ha férjhez megy, valódi társa lehessen férjének. De ugyanakkor meg kell tartania nőiességét, amely szeretet, jó szó, segítőkészség és tartalmas élet. Tehát mindegy, hogy főzőkanál vagy írógép, a fontos az, hogy legyen érző, megértő, gyöngédelelkű nő.²⁸

Szánthó Vilma vitába száll Kéthly Annával, aki a Bebel „Nő és szo-

szocializmus“ c. könyvéhez írt előszavában felrója az egyházaknak, hogy nem engedik a nőket teljes mértékben kilépni az életbe, hanem a női lélekre hivatkozva akarják fenntartani a „mindig így volt és lesz“ elvét. A szerző rámutat arra, hogy az egyház mindig is felhasználta a nőket a közösségért végzett munkákban. A mai dolgozó nő belefásul a robotba, a nőmozgalom célja éppen felrázni a fásultságból és teret nyitni lelkének a felsőbbrendű élet felé.²⁹

Végül Kozma Miklósné Bedó Anna véleményét idézem: A vallásosság belső adottság Isten megérezésére, ezt tanulni nem lehet. „Mindenki saját magát kell odanevelje, nemesítse. Érezni kell tudni, elmélyedni a hit dolgaiban és gyakorolni az önzetlen, jó cselekedetet. A vallásos lélek nem érdemért, elismerésért dolgozik, hanem saját lelkiismeretének megnyugtatóására. Szeretet hatja át lényét s akkor legboldogabb, ha könnyet töröl, szenvedőn segít vagy a közért áldozatot hoz. E szép erények gyakorlására a nőegyletek keretében számtalan alkalom adódik“. A nő főbb munkaterületei: a család- és csecsemővédelem, templomlátogatás, önművelés stb.³⁰

Eddig a nőmozgalom általános kérdéseivel foglalkoztunk. Érdemes megvizsgálni a különböző feladatkörökre vonatkozó vitákat, véleményeket is.

1. *A papnék feladatai.* A N.V. 1898-ban felhívással fordult az unitárius lelkésznekhez: „Megnehezült az idő fejünk felett, gond s aggodás szívémben elterjedt“ mottóval, amelyben felhívja a figyelmet a szét-szóródás veszélyére, kérve az elköltözések közlését a befogadó egyház-községek lelkészeivel. Ugyanakkor felhívja a figyelmet a vegyesházasságok hatására és a hitetlenség terjedésére, amely a könnyebb élet keresésére is visszavezethető. „Vegyünk példát elődeinkről és az angol és amerikai unitárius nőktől, fogjunk össze“.³¹

Egy névtelen levelező rámutat az unitárius nőknek s főleg a papnéknak szerepére a templombajárás élénkítésében, valamint az összetűzések, nézeteltérések tompításában.³²

1917-ben gyermekvédelmi tanfolyamot szerveztek Kolozsvárott, amely egyben jó alkalom volt a tapasztalatok kicserélésére is. Itt fejtette ki véleményét Ebert Andrásné, mely szerint a papné egyben papnő is kell legyen, támogatnia kell férjét. Ne elégítse ki, hogy férje után tisztelik, hisz ez kötelességszerű. „Tiszteljen, a nép azért is, mert szeret és mint embert nagyrabecsül“. Elmondja, hogy milyen akciókat szervezett a székelyderzsi gyülekezetben, majd végső megállapítása: „A fő dolog, hogy a néppel gyakran érintkezzünk és ne mutassunk senki iránt ellenszenvet, még ha rászolgál is. Legyünk mindenkivel szemben szeretetteljesek és barátságosak, de azért respektáljanak. Ha ezeket a pontokat betartjuk, a papné és a nép között olyan igazi önzetlen szeretet és ragaszkodás fog kifejlődni, amely örökéletű.“³³

2. *A nők társadalmi helyzete és annak anyagi vonatkozásai.* A századelőn még lényeges szakadék volt a tanult emberek: tisztviselők, lelkészek, tanárok, tanítók és az egyszerű emberek, a fizikai munkát végzők között. Sok falusi lány helyezkedett el városi családoknál háztartási alkalmazottként (akkori néven cselédként), hogy férjhezmenetele előtt a hozományt („stafirungot“) előteremtse, vagy az otthoni nagy család anyagi gondjain könnyítsen. Az ő helyzetükkel is sokat foglalkoztak az U.K. tanúsága szerint. Perczelné Kozma Flóra arra hívja fel a figyelmet, hogy a cselédek is emberek, a középosztálybeliek előnyös helyzetben vannak

velük szemben, de emberségesen, keresztény szeretettel kell feléjük közeledni.³⁴

Perczelné a vitában kifejti, hogy a nők egyelőre a jogokban akarnak egyenlőséget, de a kötelességekben is szükséges volna az egyenlőség. A mai nők közt két kategóriát találunk, az egyiknek ideje és pénze le van kötve a családban és annak gazdaságában, a másik kategória rendelkezik szabadidővel és pénzalapokkal. Ez utóbbira várnak a szociális feladatok, de nekik van feladatuk a cselédkérdésben is. Kötelességük mind anyagiilag megfizetni, mind tanácsadással, lelki gondozásukkal hozzájárulni fejlődésükhöz.³⁵

A vita végső kicsengése: a nép felemelkedésének szükségessége: mind műveltségben, mind lelki tulajdonságaikban. Ezt a D.F.E. és az U.K. híven követte egész fennállása alatt.

3. *A nevelés, mint a nő és anya egyik fontos funkciója*, szintén nagy helyet kapott az U.K.-ben és magában a nőmozgalomban. A kérdésnek két fő vonulatát kísérhetjük figyelemmel: általában a gyermek vallás-erkölcsi nevelését és a nőnevelés speciális kérdéseit.

1894-ben olvashatunk egy rövid ismertetést Csifó Salamon árkosi lelkésznek értekezéséről „A nőnevelésről” címmel, melyet a Háromszék megyei tanítótestület Olt-vidéki köre kiadott. Ebben a szerző az értelem és érzelem nevelése mellett a társadalmi és házi élet kívánalmainak megfelelő oktatást és szoktatást emeli ki. Többek között felveti, hogy a lányok oktatását feltétlenül nőtanítókra kell bízni.³⁶

Lukács Anna kifejti, hogy a vallásos nevelést a családban kell elkezdeni s ebben az édesanyának döntő szerepe van. A tanítóknak példaadással, őszinteséggel és igazságossággal kell végezniük nevelői munkájukat, melynek igazi eredménye nem hittan-tudásban, hanem a gyermekek magatartásában, szorgalmában és engedelmisségében mérhető le.³⁷

„Egy anya” összehasonlítja a különböző vallások nevelési elveit. Az unitárius nevelésben az egy Isten tana bizalmat ébreszt a gyermek lelkében, Jézus pedig a legszebb példakép lehet előtte.³⁸

Nagy vita robbant ki a vallástanítás kérdésében is. Raffaj Irma szerint a vallástanítás a lelkészek kötelessége volna, de ők átadták a tanítóknak, így ez most avatatlan kezekben van, nincs rá képesítésük, csak melléktantárgyként tanulták. Ha szereztek is kántori képesítést, az csak a templomi ének tanítására képesít.³⁹ Pálffy Ákos tanító válaszcikkében úgy véli, hogy a cikk szerzője nincs tisztában a helyzettel, hiszen a tanítóképzőben tanulnak a vallástanításról és gimnáziumi tanulmányaikból is van annyi ismeretük a vallási kérdésekben, hogy elemi szinten taníthassanak.⁴⁰ Raffaj Irma viszontválaszában kifejti véleményét, mely szerint a lelkész hivatottabb a vallástanításra és ahol van lelkész, vegye át a tanítótól ezt a munkát.⁴¹

A nőnevelés sajátos kérdéseivel többen is foglalkoztak. 1896-ban Buzogány Mária tanárnő — aki a Channing House-ban ismerkedhetett meg az angol nőneveléssel is — beszámol arról, hogy a vallás és közoktatási minisztérium megengedte, hogy a nők is végezhessek a gimnáziumot és némely tárgyra az egyetemre is beiratkozhatnak. Ezt a rendelkezést sokan bírálják, ezek ellen kel ki nemes önérzettel, üdvözölve a rendeletet, mert meg van győződve arról, „hogy a nő a maga nőiességét nem vetközi le azért, ha bő ismerete és teljes tudása lesz”.⁴²

Érdemes Kissné Liptay Matild (Székelyderzs) gondolatait is megis-

mernünk. Szerinte a lányokat életre kell nevelni, s ehhez szükséges a valóságosság, a természetes egyszerűség és a kenyérkereseti képesség. A valóságosság ne tüntető templomlátogatásban nyilvánuljon meg, hanem tanítsa meg a nőt remélni, tűrni, szeretni embertársait. Anyaként igyekezzék ezt gyermekében is kialakítani. A természetes egyszerűség a műveltség és a jó háziasszonyosság keveréke legyen. Ami a kenyérkereső képességet illeti, ne féljünk a diplomás nőktől, hisz a diploma véd attól, hogy csak érdekből menjen férhez, hogy legyen ki eltartsa.⁴³

A századelő itt is inkább csak a talajt készíti elő, még nem ülteti gyakorlatba nőnevelési elveinket. Ez csak a két háború közötti időszakban kap gyakorlati formát az Unitárius Leányotthon megalapításával, később az Unitárius Középiszkolás Lányok Munkaközösségének megszervezésével, majd az unitárius ipari leányközépiszkola létrehozásával.

4. A *szociális problémák* megoldásában való részvétel csak az első világháború nehézségei közt vált a Nőszövetség állandó feladatává. De magáról az adakozásról, jótékonyágról, a szegények segítéséről addig is sok szó esett. Itt csak két példát említek meg.

Perczelné számol be a N.V. olvasóinak Geöcze Sarolta író nő „Hogyan adakozzunk?” c. előadásáról, aki megállapítja, hogy: „Feleslegeink adása kötelesség, nem kegy, alamizsna. Ne leereszkedő jóakarattal, ne büszkén, kevélyen adjunk, mert ez a szegényeknek fáj, hanem keresztényi szeretettel és tapintattal. Egy Atya gyermekei vagyunk, minden jóra való, dolgozó ember megérdemli, hogy megalázás nélkül jusson meleg szobához, ételhez, ruhához”.⁴⁴

Kovácsi Antal szerint két úton kell jótékonykodni: munkalehetőséget kell teremteni, valamint közművelődési és erkölcsi szempontból kell felemelni a népet.⁴⁵

5. A *nők önálló kereseti lehetőségeinek megteremtése*. Ennek a kérdésnek fő mozgatója Raffaj Irma volt, aki már 1898-ban felhívással fordult a nőkhöz a székely szövőipar érdekében. Felteszi a kérdést, miért vesz ma mindenki gyári árut? Mert nem tudnak szőni. Miért? Mert a lányok idegenbe mennek szolgálni, nem lesz belőlük jó gazdaasszony és el is kényelmesednek. Pedig a fonal olcsóbb lett és érdemes szőni eladásra is, amivel pénzkeresethez juthatnak. Gyakorlati tanácsokat is ad, árakat sorol fel.⁴⁶ Később is találkozunk gyakorlati tanácsaival, ötleteivel.⁴⁷

Ugyancsak Raffaj Irma közöl a „Háztartás” című lap után népszerűsítő sorokat a kézimunkázásról. Kézimunkákkal lakásaink otthonosabbá tehetők, fejlesztik teremtő erőnket, nyugtató hatású, mintegy idegcsillapító. Ugyanakkor a kézimunkakosár anyagi függetlenséget is biztosíthat egy nőnek.⁴⁸

1906-ban Fanghné Gyűjtő Izabella ismerteti a „Tulipánkert” nevű hazai védegyeletet, melynek célja a háziipar fejlesztése, a hazai termékek támogatása és nemzeti viseletük feltámasztása.⁴⁹ Sajnos, mint Raffaj Irma beszámol róla, a tulipánakció szalmaláng lelkesedésnek bizonyult, mely egy év alatt kihunyott a hazai ipar és a háziipar nagy kárára.⁵⁰

Ezekből a kezdeményezésekből indult ki a 30-as évek népművészeti mentő munkája, a mintagyűjtés, a szövőtanfolyamok, kiállítások szervezése és végső fokon az unitárius ipari leányközépiszkola megalapítása.

E történeti jellegű összeállításom — miként a forrásmunkák is — megállnak a második világháború utáni években, hiszen, ez alatt a csaknem 50 esztendő alatt a szervezett unitárius nőmozgalom szünetelt, mint

annyi más tevékenység. De most, amikor újrakezdjük munkánkat, szükségesnek látjuk tisztázni: mit is akarunk, milyennek képzeljük el ma az ideális unitárius nőt? Erről szeretném elmondani most már forrásokra hivatkozás nélkül személyes meglátásaimat.

Az elmúlt fél évszázad alatt társadalmunk gyökeresen megváltozott. A századelőt még élénken foglalkoztató társadalmi különbségek ma már múltéi — mára a dolgozó nő természetes jelenség. A társadalmi és vagyoni különbségek elmosódása sajnos kevésbé a „nép felemelése“, inkább a középosztály elszegényedése és munkábaállása útján valósult meg, habár ebben az elmosódásban nagy szerepe van az iskolázottság növekedésének is. A faluközösségek felbomlása, a városba való vándorlás lényegesen csökkentette a látható különbségeket. Ma már természetes, megszokott jelenség a bicikliző, cigarettázó, autót vezető nő, sok egyetemi végzettségű nő bizonyítja az élet legkülönbözőbb területein, hogy egyenlő értékű munkát tud végezni a férfakkal. Kenyérkeresői minősége nagyobb függetlenséget biztosít számára.

Ha régen egy férfi el tudott tartani egy családot, ez ma már ritkán lehetséges, a család anyagi helyzete kötelezi legtöbbször a nőt is állás vállalására. Ugyanakkor megváltozott a hagyományos családi munkamegosztás, egyre több férj osztja meg a háztartás, beszerzés és gyermeknevelés gondjait feleségével. És azt is tudomásul kell vennünk, hogy a háztartási munka egyformasága, soha be nem fejezhetősége sem elégíti ki a mai nőt, aki részben teremteni, alkotni akar, másrészt munkahelye kikapcsolódást és emberi kapcsolatokat is jelent neki.

Milyen legyen, ezek után a mai nő, mire neveljük lányainkat? Ahhoz, hogy az élet viharában megálljanak, elsősorban erkölcsi tartásra, mély hitre és embertársaikhoz közeledni tudó szeretetre van szükségük. Ezek a tulajdonságok sok nehézségen átsegítik az életben. Másodsorban munkára, rendszeretetre kell nevelnünk, amely függetlenséget biztosít számukra és megszerzi munkatársaik becsülését. A háziasságra nevelés szintén fontos, hisz ma is a nő az otthonteremtés letéteményese, gyermekeinek nevelője, a jövő biztos alapja. Ugyanakkor kell legyenek egyéni ambíciói, tehetsége szerint keresse meg azt a területet, ahol alkotni tud, ahol munkáját fontosnak érezheti s ezzel személyiségét kibontakoztathatja.

A mai nőnek is tudnia kell, hogy helye elsősorban a családban van,¹ de akkor se essen kétségbe, ha család nélkül marad, mert úgy is élhet hasznos, teljes értékű életet. De ehhez szükséges, hogy egy közösséghez tartozzék, amelynek reá is szüksége van és amely reá is gondot visel. Sok nő marad magára, gyermekei elköltöznek, hozzátartozói elhalnak. Magányosságukat oldják fel azzal, hogy megfelelő közösségekhez csatlakoznak, ahol tudnak valami hasznosat tenni embertársaikért. Soha ne feledjük, hogy kötelességeink vannak egymás iránt s csak ezeknek teljesítése adhatja meg azt a lelki békességet, melyre mindnyájunknak szükségünk van. S végeredményben ez jelenti Istenországá építését.

JEGYZETEK

¹ Unitárius Közlöny (a továbbiakban: U.K.) Kolozsvár, 1888, 181 l.

² Boros Gy.: Tíz évi munkásság. Titkári jelentés. In: U.K. 1894, 184 l.

³ U.K. 1879, 15.

- ⁴ Uo. 69.
- ⁵ Uo. 115.
- ⁶ Uo. 173.
- ⁷ U.K. 1905. 196.
- ⁸ U.K. 1910, 181.
- ⁹ Uo. 191.
- ¹⁰ Uo. 195.
- ¹¹ Felhívás az unitárius nőkhöz. In: U.K. 1911, 3.
- ¹² U.K. 1890, 69.
- ¹³ A D.E.F. érdekében. In: U.K. 1891, 25.
- ¹⁴ Az unitárius nők feladata. In: U.K. 1897, 139.
- ¹⁵ A nő feladata a családban, a társadalomban és a közpályán. In: U.K. 1894, 54.
- ¹⁶ Nők Világa (a következőkben: N.V.) 1907, 1 sz.
- ¹⁷ A Dávid Ferenc Egylet és a Nők Világa. In: U.K. 1904, 211.
- ¹⁸ N.V.: A XX. század asszonya. In: U.K. 1900, 170.
- ¹⁹ A nők munkaköréből. In: U.K. 1909, 188.
- ²⁰ Nőkről nőknek. In: U.K. 1910, 102.
- ²¹ Társadalmi munkásságunk. In: U.K. 1912, 180.
- ²² U.K. 1924, 202.
- ²³ U.K. 1926. 123.
- ²⁴ Társadalmi munkásságunk. In: U.K. 1912, 180.
- ²⁵ Leányaink jövője. In: U.K. 1932, 89.
- ²⁶ Leányaink jövője. In: U.K. 1932, 110.
- ²⁷ Leányaink küzdelme a mindennapi kenyérért. In: U.K. 1933, 57.
- ²⁸ U.K. 1934, 77.
- ²⁹ Az egyház és a nők. In: U.K. 1936, 25.
- ³⁰ A nőegyleti tag templomlátogatása és vallásossága. In: U.K. 1943, 163.
- ³¹ Nők Világa: Fölhívás az unitárius lelkésznekhez! In: U.K. 1898, 35.
- ³² U.K. 1899, 42.
- ³³ Vidéki papné tapasztalatai — A papné hivatása és működése a nép körében. In: U.K. 1917, 100.
- ³⁴ Nők az egyházi életben — In: N.V. 1904, 3 sz.
- ³⁵ A nők szociális feladatairól. In: N.V. 1905, 3. sz.
- ³⁶ Egyházi és iskolai mozgalmak. In: U.K. 1894, 145—146.
- ³⁷ A vallásos érzelmek és annak nevelése. In: U.K. 1899: 38, 71.
- ³⁸ Az unitárius vallás előnye gyermekeink nevelésére nézve. In: U.K. 1899, 194.
- ³⁹ Kik tanítsák a vallást az elemi iskolákban? In: N.V., 1905. 4 sz.
- ⁴⁰ Válasz Ibolykának. In: U.K. 1906, 106.
- ⁴¹ Kik tanítsák a vallást az elemi iskolákban? In: U.K. 1906, 128.
- ⁴² A nőnevelésről (ismertetés). In: U.K. 1896, 31.
- ⁴³ A nőnevelésről. In: N.V. 1905, 1. sz.
- ⁴⁴ Budapesti jótékonyosság. In: N.V. 1905. 2. sz.
- ⁴⁵ Jótékonyosság és jótékony intézetek. In: U.K. 1897: 8,30.
- ⁴⁶ Felhívás a székely szövöipar érdekében. In: U.K. 1898, 10.
- ⁴⁷ Házi tanácsadó. In: N.V. 1907, 4. sz.
- ⁴⁸ Vidéki levél. In: U.K. 1897, 32.
- ⁴⁹ Tulipánkert. In: N.V. 1906, 3. sz.
- ⁵⁰ A tulipán. In: N.V. 1907, 2. sz.

GEJZA JÓZSEF (1742–1782)

1. Származása

A család eredetére nézve lengyel volt. Az unitáriusoknak Lengyelországból való kiüzetésekor 1660-ban jöhetett be a család elődje, valószínűleg pap volt.¹ Egy Gejzanovits Ádámot a dicsőszentmártoni zsinaton, 1674. június 10-én szenteltek a kolozsvári lengyel egyházközség papjává, ennek fia vagy testvére (I.) János,² akit 1692-ben szenteltek fel papnak.³

(I.) Jánostól a család így származott le:

Sándor (homoródalmási pap, köri jegyző)⁵ (II.) János orvos es tanár.⁴

József Bényi (III.) János 3 leány (Rebeka, . . . ?)

Gejza Sándor (I.) János fia, nevét 1719-ben írják be a secundánsok katalógusába.⁶ 1720-ban már logicus a kolozsvári kollégiumban. Innen 1723 tavaszán rektornak ment Székelyderzsbe.⁷ 1730–1762. években homoródalmási pap és köri jegyző. 1762. április 1-én halt meg Homoródalmáson. Sírja valahol a temetőárok mellett volt, ma már ismeretlen.⁸

2. Életrajza

Gejza családi nevét a forrásmunkák több változatban rögzítették, így: Gejza, Geyza, Gejzanovics, Gejzanovius, Geizanowich. Lengyel származék lévén, családi neve Gejzanovits volt, ezt magyarosította, ill. latinosította s így lett a magyar „Gejza“, illetve a latin „Geizanovius“. A továbbiakban nevének magyar formáját használjuk.

Gejza Sándor legidősebb fiaként 1742-ben született Gejza József apja szolgálati helyén Homoródalmáson.⁹ Minden valószínűség szerint itt ismerkedhetett meg a betűvetéssel. 1742–1755 között feltehetőleg szülőfalujában élt. 1755-ben már Kolozsváron találjuk.

Uzoni Fosztó István az első, aki „História Ecclesiastica Transylvano-Unitaria“ című munkájának a „XVIII. század kolozsvári papjai“ fejezet cím alatt ezeket írja Gejzáról: „1781 szeptemberében eljő és fungálni kezd, sidót, görögöt is tanít és meghal 1782-ben“.

Aranyosrákosi Székely Sándor is lexikálisan emlékezik róla: „Gejza József, lengyel ivadék, kolozsvári anyaoskolában híres senior volt 1767-tájatt, illy állapotjában jeles munkákat írt: [. . .] kiadta újraserkesztve a Halotti Énekeskönyvet 1766, majd vitetett Ó-Tordára onnan Thoroc-